

Lausunto

16.05.2022

Asia: VN/23654/2021

Luonnos hallituksen esityksestä eduskunnalle arkistolain ja Kansallisarkistosta annetun lain muuttamisesta/Regeringens proposition till riksdagen med förslag till ändring av arkivlagen och lagen om Riksarkivet

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ry

LAUSUNTO

Svenska litteratursällskapet i Finland rf

13.5.2022

VN/23654/2021, Luonnos hallituksen esityksestä eduskunnalle arkistolain ja Kansallisarkistosta annetun lain muuttamisesta/Regeringens proposition till riksdagen med förslag till ändring av arkivlagen och lagen om Riksarkivet

Yleistä

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ry ja Svenska litteratursällskapet i Finland rf ovat tutustuneet luonnokseen hallituksen esitykseksi arkistolaiksi ja haluavat lausua seuraavaa.

Arkistolain uudistus on odotettu ja tervetullut, sillä vuodelta 1994 peräisin oleva nykylaki ei enää vastaa arkisto-organisaatioiden tai käyttäjien tämän päivän tarpeisiin. Suurimmat odotukset uudistuksessa on asetettu digitalisaation huomioimiseen sekä siihen, että laki mahdollistaa muuttuvan toimintaympäristön huomioimisen. Tässä on pitkälti onnistuttu. SKS ja SLS haluavat kuitenkin nostaa esille luonnoksen kohtia, joissa toivottu uudistustyö on jäänyt vielä puolitiehen tai joissa se on ristiriidassa muun lainsäädännön kanssa.

Käytetty terminologia

Lakiluonnoksissa kulttuuriperintöön liittyvä terminologia vaihtelee. Arkistolain pykälässä 1a lain tarkoituksiksi määritellään asiakirjallisen kulttuuriperinnön säilyminen ja saatavuus, pykälissä 17a ja 19 puhutaan Suomen kulttuuriperinnöstä, kun taas Kansallisarkistolain pykälissä 1 ja 2 on kansallinen kulttuuriperintö.

Nykylaissa keskeinen määritelmä on asiakirjallinen kulttuuriperintö, joka on terminä inklusiivinen ja mahdollistava. Sen rinnalla täydentävänä käytetään kansallista kulttuuriperintöä. Nyt luonnos nostaa rinnalle uuden käsitteen Suomen kulttuuriperintö, joka on määritelmällisesti kapeampi, mutta sitä ei tarkenneta yksityiskohtaisissa perusteluissa.

Suomen kulttuuriperintö-käsitettä voidaan ymmärtää siten sitä, että oikeus rajataan ainoastaan asiakirjoihin, jotka tulevat Suomen valtion maantieteelliseltä alueelta tai asiakirjoihin jotka ovat syntyneet sinä aikana kun Suomi valtiona on ollut olemassa, jolloin oikeus koskisi vain vuoden 1917 (tai vuoden 1809) jälkeen luotuja aineistoja? Tällöin esimerkiksi vuonna 2013 Kansallisarkistoon hankittu Stedingk-suvun arkisto rajautuisi käsitteen ulkopuolelle. Samoin aineistoa, joka on syntynyt Suomenlinnassa 1809–1918, ei mahtuisi määritelmän piiriin. Kuten tunnettua, Suomenlinna ei Venäjän vallan aikana ollut osa Suomen suurrutinaskuntaa.

Vaikka pykälät 17a ja 19 koskevat erityistapauksia, kuten tuhoutumisvaarassa olevien asiakirjojen jäljentämistä tai lunastamista, emme näe tarvetta näiden osalta tällaiseen kapeampaan määrittelyyn.

Terminologiaa tulisikin vielä tarkentaa, jotta laki ei lähde rajaamaan säilyvää kulttuuriperintöä vaan korostaa tallentuvan suomalaisuuden ja kulttuurin moninaisuutta.

SKS ja SLS ehdottavat, että myös pykälissä 17a ja 19 käsitteenä käytettäisiin termiä kansallinen kulttuuriperintö, ja että termi kansallinen kulttuuriperintö perusteluissa määritellään siten, että korostetaan tallentuvan suomalaisuuden ja kulttuurin moninaisuutta, joka myös voi olla valtion rajoja ylittävä. Muun muassa tulisi tuoda esille, että kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvat kaikki maassamme asuvat eri kieli- ja vähemmistöryhmät, ja että esimerkiksi saamelaisia tai ulkosuomalaisia koskeva arvokas aineisto tulisi myös olla pykälien 17a ja 19 piirissä. Tulisi myös selkeästi tuoda esille, että koska maamme on ollut osana sekä Ruotsin valtakuntaa että Venäjän imperiumia, niin myös aineistoa näiden valtakuntien alueelta ja ajalta kuuluvat kansalliseen kulttuuriperintöön.

Yksityiset ja muut arkistoitavat asiakirjat

Kansallisarkisto tekee tiivistä yhteistyötä muiden kulttuuriperintöorganisaatioiden, erityisesti vakinaista valtionapua saavien arkistojen kanssa. Kansallisessa hankintapolitiikassa on linjattu aineistojen hankinnasta ja siitä, miten organisaatioiden keskinäistä yhteistyötä tehdään aineiston hankintaan liittyen. Tavoitteena on kulttuuriperinnön säilyttäminen ja turvaaminen tarkoituksenmukaisimmalla tavalla.

Arkistolakiluonnoksen viidennessä luvussa säädetään yksityisistä ja muista arkistoitavista asiakirjoista. Kansallisarkistolla on jo nykyisin nojalla oikeus mm. lunastaa tuhoutumisvaarassa olevia asiakirjoja, ja nyt oikeuksia tarkennetaan ja täsmennetään.

Luonnoksesta kuitenkin jää puuttumaan keskeinen oikeus: Kansallisarkistolla tulisi olla oikeus luovuttaa hallussaan oleva yksityinen asiakirja sopimuksella toiselle yleishyödylliselle arkistolle. SKS ja SLS ehdottavat, että tämä oikeus tulisi lisätä lakitekstiin, jotta Kansallisarkisto voi toteuttaa yhteistyötä muiden arkistojen kanssa asiakirjallisen kulttuuriperinnön tarkoituksenmukaiseksi säilyttämiseksi ja turvaamiseksi.

Mikäli Kansallisarkisto lahjoituksen tai lunastuksen kautta saa haltuunsa yksityisiä asiakirjoja, jotka liittyvät henkilöön tai yhteisöön, joidenka keskeinen arkistoaineisto on jo koottu tiettyyn yleishyödylliseen arkistoon, niin Kansallisarkistolla tulisi olla mahdollisuus luovuttaa kyseiset asiakirjat tälle yleishyödylliselle arkistolle. Tästä voidaan esimerkkinä mainita Elias Lönnrot, jonka aineisto on SKS:n arkistossa tai Edith Södergran, jonka aineisto on SLS:n arkistossa.

KAn velvollisuus avata kulttuuriperintöaineistoa myös yleisessä tietoverkossa

Arkistolakiluonnoksen 21 b § kolmannessa momentissa säädettäisiin:

Kansallisarkisto voi avata katseluyhteyden yleisessä tietoverkossa yleisölle sellaisiin asiakirjoihin ja tietoihin, joihin katseluoikeuden saavalla on tiedonsaantioikeus. Tiedonhallintalain 4 luvussa säädetyn lisäksi edellytyksenä katseluyhteyden avaamiselle on, että:

- 1) katselumahdollisuus on rajattu vain yksittäisiin hakuihin, jotka voivat kohdistua tiedonsaantioikeuden mukaisesti tarpeellisiin tai välttämättömiin tietoihin
- 2) tietojen antamisesta päättämisen yhteydessä selvitetään tietojen käyttötarkoitus.

SKS ja SLS haluavat kiinnittää huomionsa siihen, kuinka tärkeää on vahvistaa kulttuuriperintöaineistojen verkkopalveluiden asemaa myös tutkijoille. Lakiluonnoksen säädös jää kuitenkin epätarkaksi.

Luonnostekstin termi ”yleisö” on juridisesti täsmällinen, sillä se vertautuu muihin julkisten verkkopalveluiden käyttäjiin (esimerkiksi Kela, Kanta), mutta se ei kuvaa kyseisen palvelun luonnetta.

Kansallisarkisto on keskeinen tutkimusinfrastruktuuri, joten sen verkkopalveluita käyttävät ensisijaisesti tieteellistä ja historiallista tutkimusta tekevät. Näin ollen heidän käyttötarkoituksensa ja käyttötapaansa ovat erilaisia kuin ”yleisöllä”, joka myös samaa palvelua hyödyntää.

Luonnoksen mukaan verkkoon voidaan avata ne asiakirjat, joihin on julkisuuslain mukainen tiedonsaantioikeus, mutta ainoastaan yksittäisten hakujen kautta. Epäselväksi jää Kansallisarkiston oikeus avata arkistossa olevaa yksityinen arkistoaineisto, johon ei julkisuuslakia sovelleta. Hallituksen esityksen perusteluissa ei myöskään tarkenneta, mitä yksittäisillä hauilla tarkoitetaan tai miten se tullaan toteuttamaan. Voiko esimerkiksi yhdellä kirjautumisella tehdä vain yhden haun vai tuleeko asiakirjaa osata hakea suoraan tunnisteella, joka tuottaa vain yhden hakutuloksen? Miten hakuja rajoitetaan, jotta ne pysyvät yksittäisinä hakuina?

”Yleisölle” yksittäinen haku voi ehkä riittää, mutta tieteellisen ja historiallisen tutkimuksen tekijät tarvitsevat enemmän ja laajempia hakuja. Lisäksi paine tiedonlouhinnan mahdollistamiselle on vuosi vuodelta yhä suurempi. Näin ollen ehdotetussa muodossa pykälä ei tule mahdollistamaan toimivan verkkopalvelun toteuttamista. Luonnoksessa ei myöskään ole huomioitu tutkijoiden oikeutta tiedon- ja tekstinlouhintaan, joka sisältyy eduskunnan käsittelyssä olevassa Tekijänoikeuslain muutoksessa.

SKS ja SLS ehdottavat siksi, että lakiehdotuksen 21b 1)-kohtaan tulisi lisätä maininta, että tutkijoilla tulisi olla mahdollisuus tiedon- ja tekstinlouhintaa varten tehdä laajempia hakuja.

Lisäksi on myös hyvä huomata, ettei pykäläluonnoksessa ole huomioitu tietosuojalainsäädännössä edellytettyä tiedonsaamisvelvollisuutta itse koskevista henkilötiedoista.

Lopuksi haluamme kiinnittää huomion lakien tekniseen valmisteluun, joka kaippaa tarkennuksia. Esimerkiksi pykälänumerointi ei ole johdonmukainen. Ehdotuksen mukaan arkistolain 15 ja 18 § kumottaisiin, mutta uusia pykäläiä samoilla numeroilla ei säädettäisi, mutta niiden sijaan tulisi 14, 14a, 17 ja 17a §.

Hupaniittu Outi
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura